

מחאה ותזכורת – נתן אלתרמן

1

לפני כמה חודשים ביקרה בגרמניה משלחת תלמידים – כשלושים במספר – מבתי ספר תיכוניים בישראל. בשובם ארצה נמסר בעיתונינו, מפי דוברי המשלחת, כי הביקור היה גדוש רשמים. התלמידים הישראליים התארחו באכסניות-נוער גרמניות ובבתים פרטיים, סיירו במחוזות שונים ובעיקר בבאוואריה, מקור-מחצבתו של הנאציזם, ערכו ביקור במחנה-ההשמדה של דאכאו, שהו בבסיס צבאי, שוחחו והופיעו במקומות שונים בהדגמת פרקי פולקלור ישראלי, וביקרו גם ב"בית אבות" שבו שוכנים, בין היתר, ותיקי הוורמאכט.

אינני יודע פרטי הביקור באותו "בית אבות" ולא ברור לי איזה רושם עשו האורחים הישראליים הצעירים על הישישים החביבים הנחים בבית זה לאחר שנות עמל של מסעי-מלחמה נודעים. ייתכן כי הביקור החטוף לא היה אלא פרט זעיר במסכת סיוריה של המשלחת, אך דומה שאין צריך להרבה יותר מזה כדי לראות את נצנוץ הטירוף הנשקף בנקודה זו מתוך ההתפרקות הסוחפת כיום את מערכות היחסים שבין העם היהודי ובין הגרמנים. על אחת כמה וכמה בולט נצנוץ זה מתוך הנימה העניינית המובנת מאליה, שבה המשלחות השונות מדווחות לנו, עם שובן, על חוויות שלהן.

2

באותו נוסח עיניי וסביר נמסר, למשל, בשבוע זה בעיתונים, כי מאחר ש"תנובה" ו"ארגון אמהות עובדות" משתמשים במכוניות גרמניות (ארגון האמהות קיבל את המכונית הגרמנית כתרומה) הופנתה בעניין זה שאילתה אל הוועדה המרכזת של ההסתדרות.

לנוכח שאילתה זו אין הוועדה מתכוונת, חלילה, לתבוע את המוסדות האמורים לבריור. לא. הוועדה עומדת לדון שמא הגיעה השעה לבטל את ההחלטה האוסרת על מוסדות ההסתדרות להשתמש במכוניות מתוצרת גרמניה.

מכאן אתה למד שהחלטה כזאת, כנראה, נתקבלה פעם, למרבה הפליאה, והיא עודה קיימת. החלטה זו נראית באמת כבריה משונה, שכן היא סבירה הרבה פחות, בתנאים הקיימים, מן הזיקה הסבירה שבין ארגון-אמהות בישראל ובין פירמה גרמנית-דווקא לייצור מכוניות. זיקה זו מתקשרת איכשהו גם עם אותו ביקור ב"בית האבות" הגרמני, אף כי כשאתה מדבר על כך אינך יודע באיזו משתי המילים האלו, ב"אבות" או ב"אמהות", רותחים דמי הלשון העברית מכוח צירופים אלה שהיא נקלעת אליהן על-כורחה.

אם נוסיף לכך רק מקצת מיבול של ימים אחרונים ממש, נמצא כי משלחת של הדור הצעיר במפלגת העבודה יצאה לגרמניה לפי הזמנת המדור לענייני משפחות ונוער וספורט של עיריית ברלין.

ונמצא כי "קבוצת אישים" מישראל טסה לגרמניה לפי הזמנת "לופטהאנזה", לכבוד פתיחת הקו האווירי. ונמצא, כי בין שאר זוטות, כי בנשף העיתונאים השנתי בדיסלדורף הופיע בין הכוכבים השחקן הישראלי אשר בידו מושלך סיפורו של שלום עליכם ערב ערב לפני הקהל הגרמני האלמוני, מושלך לצחוק ולהנאה ולהתלהבות ולטרף.

באותו נשף של עיתונאים גרמנים בדיסלדורף הופיע השחקן הישראלי, כמובן, בפזמון מתוך "טוביה החולב". כן, כשאתה מהרהר בכל הזיקות וההקשרים וה"עימותים" הללו, אינך יכול שלא לראות בכך את כוחה של ההשגחה העליונה ואינך יכול שלא להרהר שהיא נתנה, כנראה, במקרים אלה, יפוי-כוח לשטן לצרף צירופים ולביים בימויים, אלא שעל אף האפקטים העזים כבר אין הדברים עושים רושם. הסייגים שסייגנו בשעתו מתעופפים סביב כקליפות אחרונות שנתרוקנו מתוכנו, כמה החלטות שנקבעו בשעתן עומדות פה ושם כפוחלצי-חיות שעבר זמנן, ועירפול חושיו והגיונו של העם היהודי בשאלה הגרמנית נמשך כפסטיבל של משלחות ישראליות ושל סיורי עסקנות ובילוי ובידור ואמנות, ורק מפעם לפעם קובלים דוברי המשלחות הללו בשובם, כי "תודעת השואה" אינה מורגשת די-הצורך בגרמניה וכי לא תמיד נענים האזרחים הגרמניים ברצון לשאלות ששואלים אותם התיירים היהודים בעניין עברם.

כך, למשל, ציינו בצער גם דוברי משלחת התלמידים, כי אנשי הדור הגרמני הקשיש לא תמיד הניחו את דעתם של האזרחים הצעירים, ולשאלות "היכן היו בימי המלחמה העולמית" השיבו לרוב באופן סתמי: "בחזית הרוסית"...

ייתכן כי במקום לשאול את האזרחים הגרמנים "היכן היו ומה עשו אז?", היו רבים מן התיירים היהודים צריכים לשאול את עצמם, בשעת הביקור, "היכן אנו עכשיו ומה אנו עושים כאן?" אלא שתנופת הדרדור במדרון אינה מניחה מקום לשאלות שאדם צריך לשאול את עצמו. דבר אחד ברור: תנופת דרדור זו נעשתה כה שגורה וכה סטיכית עד כי חסר היה לכל התכונה הרבה הזאת איזה אקורד אחר מלכד ומשווה משמעות כוללת לדברים. ואולי משום כך נחלצה הכנסת כולה לעניין זה, שעה שהחליטה לשגר לגרמניה משלחת מטעם הסמכות העליונה של העם היהודי.

ייתכן כי אם אנו רואים את הכנסת רק כמוסד המאריך תקפן של תקנות לשעת חירום, או מאשר היטלים של שר-האוצר, אין יציאת משלחת שלה לגרמניה שונה מיציאת קבוצות אחרות של עיסוק או בילוי נעים. אך אם נראה את הכנסת כמהותה המיועדת לה מטבעה, כגוף הממחיש ומסמל את דעותיו של העם ואת נטיותיו השונות ואת רצונו האחד, ואת סמכות חוקיו ואת משפט חוקו ומוסרו, אם נראה אותה כך, הרי ברור כי משלחת זו היא בעלת משמעות מוחשית וסמלית שונה מכל השאר.

משום כך מסתבר כי פרופ' דב סדן, שהתפטר מן המוסד המחוקק של ישראל בשל החלטה זו על שיגור המשלחת, ראה את הכנסת כמהות נעלה ורבת-משמעות יותר מכפי שהיא רואה את עצמה. טוב שמחאה זו של התפטרות הובעה והומחשה על-ידי איש זה דווקא, על ידי אדם אשר הדראמטיות ההפגנתית אינה ממערכי נפשו, על-ידי איש רוח מובהק אשר גם "אינטלקטואלים" שבינינו לא יאשימוהו בצרות-אופק, אשר גם הקיצוניים שבנונקונפורמיסטים לא יטפלו עליו חטא לאומנות ושוביניזם, ואשר המפולפלים שבפיקחים שלנו לא ימצאו בו עוון קהות או חוסר הוש-פרופורציה.

במעשה-התפטרות זה אמר דב סדן את הדבר אשר בלעדיו לא ייתכנו חיי ציבור שפויים וחי-רוח אמיתיים ובעלי הכרה.

5

דב סדן ודאי יוסיף דברים בעניין זה, אך אם גם במילים המעטות שהשמיע עד כה באוזני הכתבים, קבע עיקר גדול. הוא קבע ואישר למעשה את ההבדל שבין הרובד הרשמי, הממשלתי שביחסינו עם גרמניה, ובין הרובד החברתי, הרוחני, התרבותי והמוסרי, אשר רבים רואים בו – מתוך טעות שאין קשה ממנה – המשך טבעי ליחסים הדיפלומטיים הרשמיים, למדיניות, למלוות, לרכש.

"שיסעו כל המיניסטרס – כך אמר – אך לא חברי הכנסת ולא הנשיא".

עמדה זו, אשר חסידי העיקרון של "הכל מותר או הכל אסור" רואים בו אופורטוניזם, רק היא הדרך שבה אפשר להחזיק את השאלה הגרמנית – שלא הייתה רבת-משמעות ממנה בחייו הרוחניים והמוסריים של עם ישראל – קיום חי ונכון. לא כעיקרון מכאני מנותק מן הסובב, אלא כחלק בלתי-נפרד מתולדות העם ומחיי שעה שלו.

ואף-על-פי-כן – אותן תופעות של אין-סייג ואין-חובה, שמקצתן הזכרנו, אינן פרי "אי הבנה" עקרונית. לא משום כך שותקו חושי הציבור לנוכח כל אלה, ולא משום כך נערכו עד כה הפגנות מחאה – למראה הפאראדוקס – אך ורק לגבי מגעים שבמישור הרשמי, המחויב מכוח קיומה ופעמים גם למען קיומה של המדינה.

חושי של הציבור שותקו לנוכח התפרקות זו שבתחום החברה והתרבות, מחמת שתי סיבות עיקריות. סיבה ראשונה: סמכותם של אנשי רוח ואנשי אמנות שקשרו לגילויים אלה של לא-תרבות ולא-אנושיות היה את ההילה אשר הדמים והמוראות אינם מכהים אותה כביכול, את הילת "הערכים" הנצחיים, את ההשקפה הרואה את התרבות כנתוקה מן העולם, את ההשקפה הכורה תהום בין הפשע ובין הטרגלין, בין ההנאה הרוחנית ובין כל מה שהנאה זו חייבת בהכרח להעלות בליבו של אדם, או בליבו של "איש-רוח", אם הנאותיו הרוחניות הן באמת חלק מחייו.

ויש גם סיבה שניה לאותן תופעות של התפרקות והפקרות: רבות מהן לא היו מתרחשות לולא עידודם והמרצתם של גורמים ממשלתיים, ביחוד של משרד-החוץ וספיחיו, אשר כל היוצא בשליחות פרטית וציבורית לגרמניה שואל בעצם ומתכסה אחר-כך באישוריהם ובהמלצות שלהם.

ייתכן כי כל אותן צרימות חשכות של מגעים שלא ייתכנו, מסייעות לפכים-קטנים של הסברה והתקרבות מדינית וכיוצא באלה, אך ספק הוא אם לשם השגת מטרות משניות ומפוקפקות אלו רשאים "הגורמים הרשמיים" לחולל שמות כאלו בחושיו והגיונו של העם ולהפוך פרק זה של תולדותיו להידרדרות שאין משלה בחיי הרוח של כל אומה שבעולם. השימוש הכוזב בנימוק המדיני לעניינם אלה נוטל את צידוקן של נימוק זה גם במקומות שהם הוא בר-תוקף.

ראוי גם לשים אל לב כי בהתפרקות זו אנו מטילים למעשה על הגרמנים להיות שלוחי מצווה שלנו. כל משלחת שלנו שוקדת להזכיר לגרמנים, תוך כדי סיורים וביקורים והנאות, כי עליהם לשמור חובות שתקופת השואה מטילה עליהם, כלומר, שהם חייבים למחות נגד פסקי-הדין הנלעגים של פושעי-המלחמה, שעליהם למנוע את חוקי ההתיישנות, שעליהם לחנך את הדור הצעיר ברוח הנאותה, בקיצור, ששומה עליהם להישמר מתהליך מביש של שיכחון ושל היה-כלא-היה. רק דבר אחד אין אנו אומרים להם. אין אנו אומרים שאנחנו נמצאים בעיצומו של תהליך כזה.

הדור שאנו חיים בו נטל לו תואר של דור התקומה. השם הזה לא נרכש חינם. רבים שפכו דמם בעדו. אך המטבע הזה יש לו גם צד שני. בצידו השני של המטבע הזה מאיימת השאלה הגרמנית לחרות את חותם הסילוף והשפל ובצידו של חותם זה הולך ונחרת גם סימן-השאלה הגורלי של משפטנו לגבי ארץ-ישראל, זו שבידינו כיום. סימן-שאלה זה עלול גם הוא להתכסות מסווה של כורח כוזב ושל עירפול חושים וסילוף ההגיון ופריקת החובות, דברים שכבר כיום יש קוראים להם בשם אנטי-לאומנות ורחבות-אופק וכדומה. שתי פנים אלו, פני ארץ ישראל (והדין שאנו עתידים לדון אותה) ופני השאלה הגרמנית, הם שיקבעו קלסטר-פניו של העם בדור הזה ואולי לא בדור הזה בלבד. קלסטר-פנים זה הוא שישב לשאלה אשר לעומתה אן שאלת "מיהו יהודי", על אף כל סבכים ומרורות שלה, באמת אלא עניין של רישום בדרכון. אותן שתי פנים של שאלת יחסנו לארץ-ישראל ויחסינו עם גרמניה, תקבענה לא "מיהו יהודי", אלא מיהו ומהו העם היהודי.